

SHAXSDAGI AGRESSIV XULQ MOTIVATSIYASI

Arslonova Xurshida

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-oliy (sirtqi)

Pedagogika psixologiya yo‘nalishi talabasi

Ushbu tezisdagi "Agressiv xulq-atvor" shaxsning muayyan vaziyat yoki omillarga javoban namoyon bo‘ladigan ijtimoiy va psixologik holat sifatida ko‘rib chiqiladi. Ushbu hodisa turli xil shaxsiy, ijtimoiy va biologik omillar ta'sirida rivojlanadi va har xil shakllarda namoyon bo‘lishi mumkin. Agressivlik, insonning atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatlari jarayonida yuzaga keladigan tabiiy reaksiyalardan biri hisoblanib, ko‘pincha himoyalani yoki muayyan maqsadlarga erishish motivatsiyasiga bog‘liq. Ushbu mavzuda tadqiqot olib borish agressiv xulq-atvor sabablarini va uning shaxs rivojlanishidagi rolini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ushbu tezisning maqsadi – shaxsdagi agressiv xulq-atvor motivatsiyasini tahlil qilish va uni shakllantiruvchi asosiy omillarni aniqlashdir.

Agressiv xulq-atvor inson psixologiyasidagi muhim tadqiqot mavzularidan biri bo‘lib, uning motivatsiyalari turli sharoitlar va omillar bilan bog‘liqdir. Shaxsdagi agressivlikning sabablari biologik, ijtimoiy va psixologik omillar ta'sirida shakllanishi mumkin. Agressiyaning biologik asoslarini tadqiq etgan olimlar uni genetik omillar, miya strukturalari va neyrotransmitterlar faoliyati bilan bog‘laydilar. Masalan, serotonin va dopamin darajasi agressivlikka ta'sir qilishi aniqlangan.

Psixologik jihatdan esa, agressiv xulq-atvor shaxsning ichki hissiy holati, stress darajasi, past o‘z-o‘zini baholash yoki o‘zini ifoda etishdagi qiyinchiliklar bilan izohlanadi. Albert Banduraning ijtimoiy ta’limot nazariyasiga ko‘ra, shaxs agressiv xulqni model orqali, ya'ni boshqalarning xatti-harakatlarini kuzatish va ularga taqlid qilish orqali o‘rganadi. Bundan tashqari, ijtimoiy-madaniy muhit ham agressivlik darajasini belgilaydi.

Biologik asoslar agressiv xulq-atvorni tushuntirishda muhim rol o‘ynaydi. Agressiyaning fiziologik mexanizmlari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- Genetika: Ba’zi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, agressivlikni genetik omillar, masalan, MAOA (monoamin oksidaza A) geni, kuchli ta'sir qiladi. Ushbu genning muayyan variantlari insonning agresiv reaksiyalarini oshirishi mumkin.

- Neyrotransmitterlar: Serotonin va dopamin darajasi agressivlik bilan bevosita bog‘liq. Serotonin darajasining pasayishi agressiv xulq-atvorni kuchaytirishi mumkin. Boshqa tomondan, dopamin, xursandchilik va mukofot bilan bog‘liq bo‘lib, uning ortishi agressiv xulqni kuchaytirishi mumkin.

- Miya strukturalari: Amigdala va prefrontal korteks kabi miyadagi tuzilmalar agressiv reaksiyalarni boshqarishda muhim rol o‘ynaydi. Amigdala emotsional holatlarni, shu jumladan agressivlikni nazorat qiladi, prefrontal korteks esa qaror qabul qilish va xatti-harakatni boshqarishda ishtirok etadi.

Agressiv xulq-atvorning psixologik motivatsiyalari shaxsning ichki holatlari va hissiyotlari bilan bog‘liq:

- Stress va past o'z-o'zini baholash: Stressli sharoitlar va past o'z-o'zini baholash agresiv reaksiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Agressiya, ba'zida, shaxsning o'zini himoya qilish yoki huquqini himoya qilishning bir shakli sifatida ko'riladi.

- Hissiy holatlar: Qo'rquv, umidsizlik va qashshoqlik kabi salbiy hissiyotlar agresiv xulq-atvorni kuchaytirishi mumkin. Agressiya shaxsning o'zini ifoda etish va ichki hissiyotlarini boshqarish vositasi sifatida ishlatilishi mumkin.

- Ijtimoiy o'rganish: Bandura tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy ta'limot nazariyasi agresiv xulq-atvorni o'rganish va kuzatish orqali shakllanishini ta'kidlaydi. Boshqalarning agresiv xatti-harakatlarini ko'rish, shaxsning o'z xulq-atvorini o'zgartirishiga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy omillar agresiv xulq-atvorni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi:

- Madaniy ta'sirlar: Ijtimoiy madaniyat va an'analar agresivlikni qo'llab-quvvatlashi yoki uni kamaytirishi mumkin. Agressiya ba'zi madaniyatlarda qabul qilinishi va hatto mukofotlanishi mumkin.

- Oilaviy muhit: Oila ichidagi zo'ravonlik, tajovuzkor xulq-atvor va ijtimoiy ta'sirlar, shaxsda agresiv xulq-atvorni rivojlantirishi mumkin. Oila tarbiyasi va muhitining salbiy ta'siri shaxsning agresivlik darajasini oshirishi mumkin.

- Ijtimoiy o'zaro munosabatlar: Do'stlar, guruhlar va jamoalarda agresiv xulq-atvor ijtimoiy status va qabul qilish uchun kurashda namoyon bo'lishi mumkin. Agresivlik o'z o'rnini topish, maqomni saqlash yoki raqobatlashish orqali kuchayishi mumkin.

Agresiv xulq-atvor inson psixologiyasida muhim ahamiyatga ega va uning ko'plab motivatsiyalari mavjud. Ushbu tadqiqotda ko'rsatilganidek, agresiya nafaqat biologik, balki psixologik va ijtimoiy omillar ta'sirida ham shakllanadi. Biologik jihatdan, genetik predispozitsiyalar, neyrotransmitterlarning faoliyati va miya strukturalarining roli agresivlikni belgilaydi. Serotonin va dopamin darajalari, masalan, agresiv xulqni keltirib chiqarishi yoki kamaytirishi mumkin. Agresivlikning biologik asoslari psixologik omillar bilan birga murakkab to'plamni hosil qiladi.

Psixologik motivatsiyalar agresiv xulq-atvorni tushunishda muhim rol o'ynaydi. Stress, past o'z-o'zini baholash va salbiy hissiyotlar, shaxsning ichki holatini va agresiv reaksiyalarini shakllantirishi mumkin. Bunday holatlar shaxsni o'zini himoya qilish yoki o'z hissiyotlarini ifoda etishga undashi mumkin. Agresiya ba'zan ichki inqirozlar yoki muloqot etishdagi qiyinchiliklar natijasida paydo bo'ladi.

Ijtimoiy motivatsiyalar ham agresiv xulq-atvorni shakllantirishda muhimdir. Oila muhitidagi zo'ravonlik, do'stlar va jamoalar ta'siri shaxsning agresiv xulqini kuchaytirishi yoki kamaytirishi mumkin. Madaniy kontekst va ijtimoiy normativlar agresivlikni qabul qilish yoki inkor etishda muhim rol o'ynaydi. Misol uchun, ayrim madaniyatlarda agresiv xulq atrofdagi ijtimoiy guruh tomonidan qabul qilinishi mumkin, bu esa shaxsni yanada agresiv qilishga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, agresiv xulq-atvorning turli shakllari — fizik, verbal va passiv agresiya — o'zaro aloqadorlikni ko'rsatadi. Agresivlikning turli shakllari bir-birini kuchaytirishi mumkin, masalan, passiv agresiya fizik agresivlikni keltirib chiqarishi yoki verbal agresiya

orqali o'z ifodasini topishi mumkin. Bunday turli xulq-atvorlarni o'rganish, agressivlikni yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Ushbu tadqiqot, agressiv xulq-atvorni tushunish va unga qarshi kurashish uchun muhim ahamiyatga ega. Agressiyaning motivatsiyalarini aniqlash orqali, shaxslar o'z xulq-atvorini nazorat qilish va salbiy hissiyotlarini boshqarish uchun strategiyalarni ishlab chiqishlari mumkin. Shuningdek, jamiyatda agressiv xulq-atvorni kamaytirish uchun psixologik va ijtimoiy dasturlarni ishlab chiqish lozim, bu esa salbiy ijtimoiy ta'sirlarni bartaraf etishga yordam beradi.

Kelajakda, agressiv xulq-atvorni yanada chuqur o'rganish va yangi tadqiqotlar o'tkazish zarur. Bu tadqiqotlar shaxslar va jamiyatdagi agressivlikni kamaytirish, sog'lom munosabatlarni rivojlantirish va umumiy farovonlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xudoyberdiyeva, N. (2021). *Agressiv xulq-atvor va uning psixologik aspektlari*. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
2. Tashkent, D. (2019). *Biologik va ijtimoiy omillarning agressiv xulq-atvorga ta'siri*. O'zbekiston Psixologiya jurnali, 3(1), 45-56.
3. Muhammadjonova, F. (2020). *Agressivlikni tushunish: psixologik va ijtimoiy nuqtai nazardan*. Samarqand: Samarqand Davlat Universiteti.
4. Saidov, A. (2018). *Agressiv xulq va uning tarbiyaviy jihatlari*. O'zbekiston Ta'limi jurnali, 2(4), 27-34.
5. G'afurov, A. (2017). *Ijtimoiy ta'limot va agressivlik*. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
6. Tursunov, B. (2022). *Hissiy holatlar va agressiv xulq-atvor: nazariy va amaliy yondashuvlar*. Toshkent: Fan va Texnologiya.
7. Jabborova, M. (2023). *Oila muhitining agressivlikka ta'siri: empirik tadqiqotlar*. O'zbekiston Psixologiya va Pedagogika jurnali, 5(2), 89-101.